

Verliefd op God

Religieuze verlangens blijken hardnekkig

God en Boeddha zijn bezig aan een stille opmars. De kerken mogen dan leeg lopen, het aantal verklaarde atheïsten is in de afgelopen jaren verrassend sterk gedaald. Wat bezielt de nieuwe gelovigen?

'Iedereen maakt wel eens mee dat de magie van het leven zo groot is, dat er haast geen woorden voor zijn.'

Door Mar Oomen, foto's Michiel van Nieuwkerk

Chris (22) stroopt zijn mouw open laat trots zijn tatoeage zien: op zijn bovenarm prijkt tot aan zijn schouder een prachtige, sensuele Maria ('de tatoeëerder is specialist in pin-ups uit de jaren vijftig') met een Lotharings dubbelkruis ('Mijn grootvader komt uit Hongarije. Maria, hij en ik zijn alle drie geboren op 8 september, ons sterrenbeeld is Maagd'). 'Een jaar geleden heb ik die laten aanbrengen. Ik was nog niet gelovig, maar wel erg aan het zoeken. Ja, waarnaar? Geluk? De reden van mijn bestaan? Ik gebruikte drugs en voelde mij voortdurend schuldig. Tegenover mezelf, mijn vriendin, God, als die bestond. Stel dat het allemaal waar is, dacht ik wel eens, stel dat God wel bestaat, dan ben ik mooi de Sjaak.' Waartoe zijn wij op aarde? Wat is de zin van het leven? Wat gebeurt er als je sterft? Bestaat God? Allemaal vragen waarop nog niet eens zo heel lang geleden de catechismus een antwoord had. Tegenwoordig komt daar nog een vraag bij: wie ben ik? Vooral jongeren kunnen zich danig zorgen maken. Onlangs stond er een hartverscheurende brief op de achterkant van de *VPRO Gids*. 'Ik ben een heel normaal meisje,' schreef Mirthe. 'Niet lelijk, niet knap, veel vrienden, aardige ouders. (...) Mijn enige (grote) probleem is dat ik over één ding heel erg zit te piekeren. Namelijk de zin van het leven. Eigenlijk op alle momenten van de dag denk ik daaraan. (...) Ik pieker me echt kapot hierover, en bij steeds kleinere tegenslagen denk ik al vaak aan levensbeëindiging, niet zozeer aan zelfmoord, maar toch.' Maar ook op latere leeftijd kan de vertwijfeling toeslaan, vooral in momenten van grote crisis, als een dierbare sterft, bij overspannenheid, of als je, zoals remonstrants predikante Christiane Berkvens Stavelinck wel eens meemaakt, te jong, te snel, te rijk bent geworden. 'Is dit alles, is dit nu waar het leven om draait?' vragen deze dertigers aan de predikante die naast haar kerkelijke praktijk op commerciële basis rituelen verzorgt voor niet-kerkelijken, bijvoorbeeld bij huwelijk, scheiding, geboorte en overlijden. Berkvens: 'En sommigen verlaten de banken en de beurzen en kiezen een ander beroep, iets sociaals, iets met mensen.'

Voeger was het bestaan voor de meeste mensen redelijk overzichtelijk: je was op aarde om God te dienen, in het hiernamaals te komen, of, voor de socialisten onder ons, om ervoor te zorgen dat de he-

mel op aarde werd gesticht. Wist je niet hoe dat moest, dan hadden de geestelijk leiders of de partijbazen wel een aantal tips. Nu mogen, kunnen en moeten we helemaal zelf bepalen hoe we ons leven inrichten. Als we ergens mee zitten, bellen we een therapeut of – heel modern – een coach. Hebben we behoefte aan geestverwanten, dan richten we een 'lotgenoten'-club op, of melden we ons op internet bij een of ander forum.

En God? Hebben we God afgeschaffen en is Nederland volledig gesecculariseerd zoals het een moderne samenleving betaamt?

Ja, zeggen de mensen die zien hoe leeg hun kerk elke zondag weer is. Nee, zegt hoogleraar Nederlandse ethnologie Gerard Rooijackers. Nederland is religieuzer dan ooit. 'Let alleen maar eens op al die meisjes die tegenwoordig een kruisbeeld om hun nek dragen. Of zoek op internet naar het woord God, miljoenen treffers levert dat op. Zondagochtend zijn de kerken leeg, maar op zondagmiddag loopt iedereen in het bos – liefst met drie generaties. Even

Als we ergens mee zitten, bellen we een coach. En God? Hebben we God afgeschaffen?

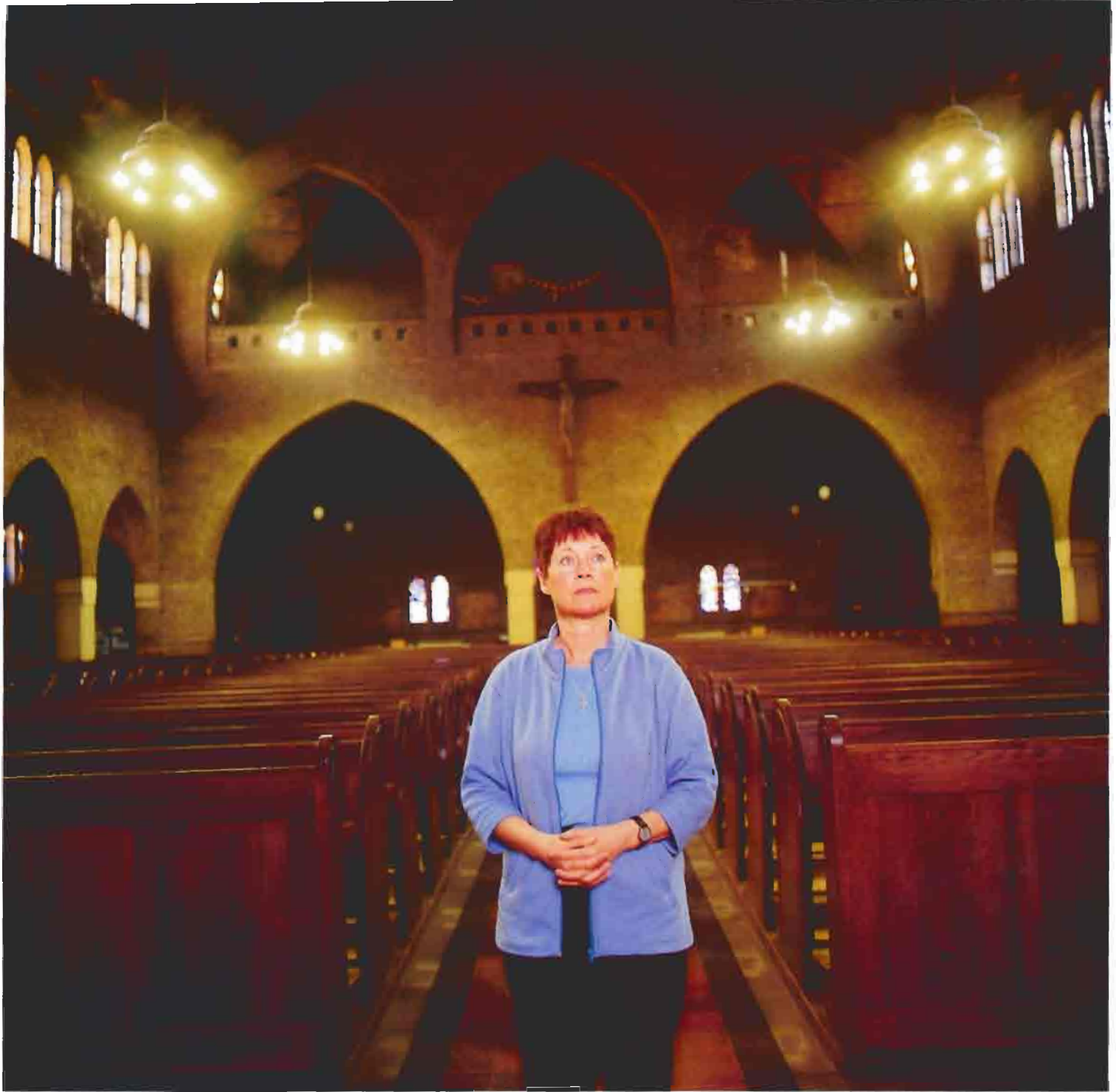
de stilte en de godgelijke natuur opzoeken. Vrije tijd is heilige tijd geworden en andersom. En wist je dat de Regel van Benedictus grif aftrek vindt onder managers in het bedrijfsleven? De Thomas Moore Academie in Nijmegen heeft hem opnieuw uitgegeven en hapklaar gemaakt voor deze tijd: hoe je in de geest van Benedictus dienstbaar kunt zijn aan anderen, goede werkjes kunt doen in de trein bijvoorbeeld.' Godsdienstfilosoof Anton van Harskamp kan het niet staven aan de hand van grootschalige sociologische vorsingen – onderzoek naar 'vrij zwerende religiositeit' is in Nederland nauwelijks verricht – maar hij bestudeert alles wat op het terrein van god en religie verschijnt en hij vermoedt een groot religieus verlangen onder de Nederlandse bevolking. 'Slechts vijf procent van de Nederlandse bevolking noemt zich expliciet atheïst, een paar jaar geleden was dat nog twaalf tot zestien procent. Wat dat betreft lijkt ons land het meest op Tsjechoë en Letland: heel veel niet-kerkelijken en tegelij-

kertijd heel weinig atheïsten.'

Volgens Van Harskamp wakkert juist de steeds verdergaande 'individualisering en differentiëring van desamenleving' het religieus verlangen aan. De moderne mens moet voortdurend van identiteit wisselen, in elke omstandigheid een andere, vaak tegenstelde rol spelen. Het ene moment is hij de spelende vader, even later de gehaide politicus, dan weer de betrokken, meedenkende teamleider en weer een paar uur later de voetballende spits. De enige manier waarop mensen zich staande kunnen houden, zegt Van Harskamp, is door te bepalen wie ze precies zijn, wat ten diepste hun identiteit is. En in die zoektocht naar 'hun ware zelf' zoeken sommigen steun in religiositeit – overigens zonder zich daarvan direct zo bewust te zijn.

God, Boeddha en het Goddelijke dienen, kortom, de overbelaste sterveling. 'Hij' of 'Het' helpt de innerlijke agenda open te slaan die iedereen in zich blijkt te hebben, maar die al een leven lang 'vergeten' was, omdat niemand er tijd voor had. 'In de kerk, bij God, kan ik mijn verhaal vertellen,' zegt Anja Banen (54, dansdocent, sinds twee jaar weer katholiek). 'Ik word er met mezelf geconfronteerd. Tegelijkertijd weet ik: ik sta er niet alleen voor.' Hetzelfde zegt Marlies Hoogkamer (19, 6-vwo, sinds vier jaar evangelisch christen): 'Door bij God te komen kon ik mezelf leren kennen.' Voor Angeniet Kam (39, communicatiedeskundige, sinds twee jaar 'engaged' boeddhist) en Jaap de Vries Robles (54, voormalig eigenaar van het Amsterdams café Frascati, sinds acht jaar zenboeddhist) is het boeddhisme 'een voortdurende oefening' die hem 'bij het hier en nu houdt'. De Vries Robles: 'Het boeddhisme helpt me om dichterbij het leven te komen.'

En ook Chris' onstuitbare behoefte aan kicks, aan 'religieuze events', zou je in de theorie van Van Harskamp kunnen zien 'als een poging om steeds opnieuw de eigen identiteit vast te houden en te bevestigen'. In de tijd dat Chris 'nog verliefd was op God' kon hij wel vier keer per weekend een religieuze dienst bezoeken. Steeds weer wilde hij dat moment beleven 'van puurheid, van intens geluk' dat hij voelde toen hij voor de eerste keer een pinksterdienst bijwoonde. 'Ik wil,' zegt Chris (student kunstacademie, voormalig pinkstergelovige, nu zoekende), 'de leegte opvullen. Liefst met puur geluk, het soort zorgeloos geluk dat ik ken uit mijn vroeger kindertijd.'

Nederland mag dan religieuzer zijn dan ooit, op zondagmiddag door de bossen wandelen of af en toe een weekend doorbrengen in een klooster, is toch wel iets anders dan je daadwerkelijk in een geloof te storten. Hoe komen mensen als Marloes, Angeniet, Anja, Jaap en Chris erbij om zich te wenden tot Boeddha of God?

Van Jaap de Vries Robles en Anja Banen ligt het nog enigszins voor de hand. Ook al werd er bij Jaap de Vries Robles thuis vrijwel niets aan geloof gedaan, Jaap is joods van afkomst en christelijk gedoopt ('voor de zekerheid, ik ben vlak na de oorlog geboren'). En Anja Banen is als doorsneekatholiek opgevoed in de tijd dat de kerken nog stampvol waren. 'Nadat ik getrouwd was, is het geloof stilletjes uit mijn leven verdwenen. Ik kreeg er zelfs een afkeer van, van dat zalvende dat ik op tv zag.'

Voor Marloes Hoogkamer, Angeniet Kam en Chris was 'geloven' iets dat anderen deden. Ze hoorden wel eens wat over God en de bijbel op school of bij

vriendjes thuis, maar van hun ouders hebben ze helemaal niets meegekregen. 'Bij ons thuis hing er zelfs een soort taboe rond geloof,' zegt Kam, terwijl ze koffie zet in de kleine keuken van haar Haarlemse woning. In de kast die de keuken scheidt van de woonkamer staat een groot boeddhabeeld met bloemetjes en kaarsjes eromheen. 'Met Kerst en Pasen nam mijn vader me wel eens mee naar de doopsgezinde kerk. "Gaan we lekker zingen," zei hij. Maar een gesprek daarover kwam niet van de grond. Ik kon hem niet vragen wat het nu eigenlijk allemaal betekende. Terwijl we verder geen stille familie waren. Politiek, maatschappelijke ontwikkelingen, alles werd besproken. Maar religieuze ervaringen, nee.'

De dood van haar moeder werd een keerpunt. Angeniet was drieëntwintig, haar moeder achtenvijftig. Ze had kanker, was een halfjaar ziek en had, zoals Angeniet zegt 'een heel klassiek doodsbed'. Voor iedereen was duidelijk dat ze die middag zou gaan

Anja Banen:

'Mijn leven is zoveel rijker geworden. Vroeger las ik alleen detectives, nu pak ik het getijdenboek'

sterven, dus iedereen had zich om haar bed verzameld. 'Ze was echt bezig met doodgaan,' zegt Angeniet. 'Heel schokkend eigenlijk, hoe de ademhaling steeds minder en minder wordt. Dan nam ze een teug, en was het een tijdje stil, en dan nam ze weer een teug en was het weer stil. De tussenpozen werden steeds langer. Ergens in dat proces, terwijl ze haar laatste ademteugen nam, heb ik letterlijk gevoeld dat ze wegging; ze ging door mij heen, liet een stukje van zichzelf in mij achter en ging weer verder. Heel wonderlijk. Heel verdrietig dat ze wegging, maar troostend dat ze bleef. Dat was zo'n overdonderende gebeurtenis, dat ik verder wilde op mijn

zoektocht: wat is er dan meer in het leven, waarom heeft het leven een begin en een einde.'

De zoektocht naar het 'hogere' begint meestal naar aanleiding van een ingrijpende gebeurtenis, zegt Gerard Rooijackers. 'Iedereen maakt wel eens mee dat de magie van het leven zo groot is, dat er haast geen woorden voor zijn. De geboorte van een kind, of iemand die sterft. Er zijn talloze momenten dat mensen iets ervaren van een andere werkelijkheid – grenservaringen noemen we dat. Je zet je verbeeldingskracht in, maakt een verhaal om aan zo'n diepe ervaring woorden te geven. Of het echt is of projectie, dat maakt op zich niet veel uit. Het kan geen toeval zijn, zeggen mensen dan. Daar begint geloof. Dat is de goddelijke fantasie.'

Chris had zo'n beslissende ervaring na een nacht vol lust. Plotseling dacht hij: dit kan zo niet langer. Iemand daarboven is een spelletje met me aan het spelen. Ik moet nu maar eens gaan uitvinden hoe het zit. Het was eigenlijk al een paar jaar daarvoor begonnen. Voor zijn school stond al dagenlang een evangelisatiebus. 'Kom,' had hij in een baldadige bui tegen een vriend gezegd, 'we gaan de boel daarbinnen eens goed in de maling nemen.' En wat gebeurde tot zijn stomme verbazing: voordat hij het goed en wel in de gaten had, zat hij samen met zijn vriend en de vrouw van de bus in een kamertje te bidden. Over de ruzies met zijn ouders, over zijn druggebruik en over al die andere ellende uit zijn nog jonge leven. Na afloop had de vrouw hun beiden een bijbel gegeven. Het Boek, staat er in kapitale letters op. Chris heeft het voor de gelegenheid meegenomen ('Ik wil niet thuis afspreken,' had hij door de telefoon gezegd, 'mijn ouders weten niet zoveel van mij af.'). 'Blijf uit de buurt van alles wat jou als jongeman slechte gedachten en gevoelens kan geven. Geef in plaats daarvan je aandacht aan

Angeniet Kam (tweede van links): 'Het sterfbed van mijn moeder was een overdonderende ervaring'

alles wat je kan helpen goed te doen,' staat er op de eerste bladzij in vrouwenhandschrift geschreven. 'Ik heb het altijd op mijn nachtkastje liggen,' zegt Chris (met pet, zwarte trui, lichte wijde corduroy broek, oorbellen, piercing in de tong, aan de rechterhand een grote goudkleurige ring met blauwe steen), terwijl hij het boek weer in zijn tas stopt. 'En wat gebeurt er, dat meisje met wie ik die fantastische nacht doorbrenge, ziet die bijbel liggen en zegt: "Hé, dat boek is van mijn vader. Die tekst die voorin staat, die heb ik boven mijn bed hangen." Twee weken later ben ik met haar naar de kerk van haar vader gegaan.'

Rooijackers spreekt van grenservaringen die mensen ertoe kunnen aanzetten gelovig te worden, Van Harskamp heeft het over 'religieus makende momenten'. Hoe je het wendt of keert, stelt hij, ook in een gesecculariseerde cultuur blijven mensen worstelen met het raadsel van de dood. Angeniet Kam ging zich na de dood van haar moeder 'cognitief oriënteren' in de wereld van het geloof. Tijdens haar studie Nederlands volgde ze een bijvak oosterse religies. En Anja Banen heeft zich twee maanden na het overlijden van haar man door een vriendin laten meevoeren naar een katholieke kerk in de Amsterdamse Pijp.

Ook 'verveling' kan mensen ertoe zetten hun heil in geloof te zoeken, aldus Van Harskamp, maar dan 'verveling' in filosofische zin: het gevoel dat optreedt

als je ontdekt dat alle culturreizen en gelezen boeken, R.A.M. en de programma's van Wim Kayzer je niet werkelijk verder helpen. De culturele bagage blijkt een goedzittende jas, een tweede huid die vroeg of laat weer moet worden afgelegd, waarna je er alsnog naakt bij zit. De opeenstapeling van interessante ervaringen in Panama, De Balie, het Stedelijk en het Concertgebouw heeft je een huppelpasje dichterbij het 'zelf' gebracht, de verwachte hinkstapsprong voorwaarts is uitgebleven. 'Stel je maar eens voor,' formuleert een gelovige heel plastisch: 'Je wordt geboren, je leeft, je sterft en verder is er niets. Dat zou toch erg mager zijn.' Met andere woorden: da's toch heel erg saai. 'Sinds ik gelovig ben, is mijn leven veel rijker geworden,' zegt Anja Banen. 'Vroeger las ik alleen detectives, nu pak ik eerder een "godsboek" of lees ik in het getijdenboek.' Voor Marloes Hoogkamer was het uit letterlijke verveling dat ze op een zondag met een vriendin meeging naar een dienst voor jongeren. 'Ik had dat nog nooit meegemaakt, zo'n dienst met leuke liedjes, gitaren, een drumstel, zoveel kinderen en jonge mensen. Ik dacht meteen: dit is een leuke invulling voor de zondagochtend.'

Tenslotte is er nog het kwaad met een hoofdletter K dat net als vroeger de religieuze belangstelling ten goede komt – en dan niet het alledaagse kwaad van dieven en moordenaars, maar het grote, mateloze kwaad van wereldoorlogen en genocide. 'Bij uitstek het kwaad kan een bedreiging zijn voor het authentieke zelf,' zegt Van Harskamp. Hij houdt een verhandeling over de 'geïndividualiseerde risicosamenleving waarin we niet alleen slachtoffer of medelidjer kunnen worden, maar ook dader.' Hij bedoelt dat de oude Adam, Eva en Kain nog altijd in ieder van ons gewekt kunnen worden. En sinds de twintigste eeuw, met al zijn misdaden uitgevoerd door huis-, tuin- en keukenmoordenaars in uniform, geldt dat meer dan ooit. Srebrenica, Irak, zijn we daarvoor niet allemaal verantwoordelijk? Zo voelt het op zijn minst.

'Wat kun je zelf doen aan het lijden in het leven, met een lange en een korte ei. Die vraag,' zegt Jaap de Vries Robles, 'houdt me al mijn hele leven bezig.' De grijze krullenbol (ovaal brilletje, snor, blauw spijkeroverhemd) zit aan zijn eettafel achter een grote stapel papieren, ordners en boeken. Hij werkt aan een boek waarin hij de sociocratische methode probeert te integreren in het boeddhisme.

'Welk lijden, vraag je? Tja,' zegt De Vries Robles, en zwijgt voor lange tijd. 'Ik groeide op met de "gewone" problemen die veel kinderen hebben: scheiding, stiefvader, kostschool, dyslexie dus altijd voor lui versleten worden – dat soort dingen. En daaroverheen hing een wolk van verdriet, trauma's en schuldgevoelens – mijn ouders waren in de oorlog ondergedoken. Toen ik een jaar of zes was, is mijn buik zo opgezwollen dat hij onderhuids knapte. Waarschijnlijk van alle spanningen thuis.'

De Vries Robles heeft in de jaren zestig een aantal jaren in een kibboets doorgebracht. In de jaren ze-

ventig was hij een tijdlang lid van een groep van de goeroes Gurdjeff en Ouspensky ('Volgens Gurdjeff zou je een aantal trappen moeten bewandelen om gelukkiger in het leven te komen te staan. Dat gebeurde bij mij niet. Daarbij had ik kritiek op de gang van zaken: mensen die psychotisch werden, kregen geen enkele begeleiding.') Midden jaren negentig is De Vries Robles boeddhist geworden door het boek *Niets bijzonders* van de zenlerares Joko Beck. Sinds zes jaar gaat hij elk jaar naar Auschwitz, in een groep, onder begeleiding van een joodse zenmeester. 'Met hem durfde ik voor het eerst te gaan. Het klinkt misschien masochistisch dat ik dat elk jaar doe – maar door er af en toe "in te hangen" kan ik er inzicht in krijgen waarom mensen zo waren. Hoe het mogelijk is dat mensen als jij en ik zulke rare dingen kunnen doen. In Auschwitz ontdek ik dat ik niet alleen slachtoffer ben, maar dat ik ook een beul in me heb.' Jaap de Vries Robles pakt een kaartje uit zijn portemonnee en leest een tekst van Krishnamurti voor:

'When you merely want to get rid of fear, you will find ways and means of escaping from it and so there can never be freedom from fear.'

'Angst,' zegt hij, terwijl hij het kaartje weer opbergt, 'is als een draaikolk: als je erin terecht komt en gaat vechten en spartelen, ga je dood. Als je niets doet, ga je onder en kom je vanzelf weer boven.'

Is dat het geheim van de aantrekkingskracht van het nieuwe geloven: de angst te lijf gaan? En dan niet zoals vroeger, door God en zijn geboden eromheen, ervoor en ertussen te zetten, maar door het 'goddelijke' in te schakelen om de angst onder ogen te kunnen zien.

Alle vrouwen zeggen aardiger te zijn geworden, zachter (Marloes Hoogkamer: 'Mijn hart is weer rood en niet meer grauw'), minder oordelend, minder snel geïrriteerd – kortom, minder angstig sinds ze het 'goddelijke' hebben toegelaten in hun leven. Marloes Hoogkamer had als kind een flinke muur

Marloes Hoogkamer:

'God gaf me een tikje op mijn schouder en zei: hé Marloes, het kan ook anders'

om zich heen gebouwd. Ze was klein en dik – niet bepaald moeders mooiste – maar wel erg slim en goed van de tongriem gesneden. Als ze zich aangevallen voelde, ging ze vechten of zette ze 'een grote bek op'. 'Het gaf me een kick om mensen te overbluffen.' In de kerk, 'dankzij God', heeft ze het aangedurfd de muur af te breken. 'God gaf mij een tikje op mijn schouder en zei: hé Marloes, het kan ook anders. Ik mocht eindelijk mezelf zijn. Natuurlijk kan ik nog steeds arrogant zijn, maar ik ben nu ook kwetsbaar, zacht, sociaal.'

Anja Banen ervoer het 'goddelijke' al in de AA-zelfhulpgroep voor partners (haar man is overleden

aan de drank). 'Probeer iets met de goddelijke macht,' zeiden ze daar. 'Geef je maar over.' Anja Bannen: 'De goddelijke macht, dat kon het universum zijn, of de groep zelf - ik heb God ervoor genomen. En dan gebeuren er echt kleine wondertjes. Ik raakte mijn kwaadheid kwijt. Ik was altijd kwaad. En ik durfde naar binnen te kijken: in hoeverre ben ik zelf schuldig aan het drankprobleem van mijn man.' Angeniet Kam is tijdens het lezen van *Een ongewoon gesprek met God* van Neale Donald Walsch terechtgekomen in een, zoals zij het noemt, *flow*-ervaring: drie maanden lang was ze volledig zonder angst. 'Dat was zo bijzonder, dat maakte het bestaan zo licht, zo makkelijk. Zo zonder oordeel. Het was het moment waarop ik mezelf kon accepteren met al mijn goede en slechte kanten. En ik beseftte: ik kan mezelf verwerkelijken door zo goed mogelijk te doen, door er naar te streven mijn hoogste gedachte te realiseren.' Niet lang daarna besloot Kam boeddhist te worden.

Ze is nu 'thuis', zegt ze, ze hoeft geen antwoorden meer op haar vragen. Hoewel, de sceptis blijft natuurlijk; elk weekend speelt ze de wetenschapsbijlage van de *NRC*. 'Bijnadoodervaringen schijn je te kunnen opwekken.' Wat haar wel eens tegenstaat zijn sommige rituelen binnen haar stroming van het boeddhisme. 'Die lijken wel een kerkdienst. Daardoor krijgt het iets vererends, daar heb ik moeite mee.' De Vries Robles denkt erover na hoe je als groep een leider zou kunnen wegsturen die over de schreef gaat. 'Die verhalen ken je toch wel, over de uitspattingen van leiders van geloofsgemeenschappen. Seks, drugs, rock 'n roll - niets is hun vreemd.' En Chris? Nadat hij getroffen was door de hand van God' was hij wekenlang verliefd. Op God, en God op hem. Nog nooit had hij zich zo gelukkig gevoeld, de lucht was blauwer dan ooit, het gras groener. Drie weken duurde dat en toen begon de verliefdheid langzaam af te nemen: Chris ging horen wat de voorangers zeiden. Over dat het goed was om gebrain-

Jaap de Vries Robles: 'Ik ga elk jaar naar Auschwitz met mijn joodse zenmeester'

washed te worden door God. Dat je moest luisteren naar je 'celleider' omdat hij was uitverkoren door God. Dat porno slecht was, en homoseksualiteit en drugs en seks voor het huwelijk. Niets over wat hem zo aantrok in het christendom: de naastenliefde. Het zorgen voor elkaar. Dus nu is Chris weer zonder geloof en is God voor hem 'iemand die we hebben gemaakt om structuur te scheppen in de chaos die het leven is'. Chris bidt nog wel, hij praat met God, maar voortaan zonder tussenpersoon. En onder Maria laat hij binnenkort allemaal rozen tatoeëren. Zijn arm zal helemaal vol staan met symbolen van reinheid en puurheid.